
Gebiedsproces: Integraal waterproject Merkske

Nota van doelstellingen en spelregels

Goedgekeurde versie

1. Inleiding

De al langer bestaande wens om onze waterlopen en ons grondwater gezond en veilig te maken voor mens en natuur heeft zich met de stroomgebiedbeheerplannen (in het kader van de Europese Kaderrichtlijn Water) vertaald in een aantal zeer concrete doelstellingen die de komende jaren gehaald moeten worden. Integraal waterbeleid is het middel om die doelstellingen te halen, het decreet integraal waterbeleid is er in Vlaanderen de rechtsbasis voor. In Nederland is dat de Waterwet en voor de uitwerking van doelen en normen voor de Kaderrichtlijn Water het Besluit Kwaliteitseisen en Monitoring Water.

Met Kaderrichtlijn Water (KRW) als sturende factor is specifiek voor het stroomgebied van het Merkske gekozen voor een grensoverschrijdende stroomgebied benadering. Hiervoor is er in 2016 een unieke samenwerking gestart tussen het bekkensecretariaat Maas, de Vlaamse Milieumaatschappij en het Waterschap Brabantse Delta, waarbij de huidige KRW toestand van het Merkske gezamenlijk geanalyseerd is. De resultaten zijn na te lezen in het synthesedocument “Het Merkske, natuurlijk grenswaterkapitaal”.

Het bekkensecretariaat Maas en waterschap Brabantse Delta willen samen met de actoren (lees: gebiedspartners) op het terrein integrale, gebiedsgerichte projecten opstarten met als doel het faciliteren van concrete realisaties op terrein, het creëren van een draagvlak en het bevorderen van samenwerking tussen betrokken partners (administraties en sectoren). Een integraal project beoogt om gebiedsgericht alle problemen van het watersysteem integraal te benaderen en de maatregelen waar nodig op elkaar af te stemmen, teneinde op een effectieve en efficiënte manier de doelstellingen voor het watersysteem te halen. ‘Integraal’ betekent dus (bestuurlijk) overschrijdend werken rekening houdend met alle aspecten en functies van het watersysteem. Het is een streven naar win-win situaties en multifunctioneel ruimtegebruik met het watersysteem als sturende factor.

Dit willen we bereiken middels het gebiedsproces “Integraal waterproject Merkske” waarin met de gebiedspartners de dialoog gestart zal worden over de opgaves, knelpunten en kansen in het gebied. Via dit gebiedsproces zullen we streven om te komen tot een grensoverschrijdende actielijst en dynamisch project.

In het vervolg van dit document zal het doel en aanpak van het gebiedsproces “Integraal waterproject Merkske” nader toegelicht worden. De inhoud van dit document zal bij de eerste sessie gezamenlijk met de gebiedspartners vastgesteld worden.

2. Integraal waterproject Merkske

2.1. Aanleiding

‘t Merkske is één van de mooiste beekjes van Nederland en Vlaanderen. Niet voor niets is dit beekje in het rapport “Levende beken in Vlaanderen” op de 10e plaats geïndigd van bruisende beken. Het is niet verwonderlijk dat juist ‘t Merkske zo gaaf is gebleven. Doordat het beekje de landsgrens vormde was het tot in de jaren ’70 ondenkbaar om het recht te trekken. Na de jaren ’70 was het natuurbesef voldoende groot om kanalisatie te voorkomen. En dankzij de natuurontwikkeling sinds de jaren ’90 groeien de mogelijkheden om dit unieke beekdallandschap te behouden en te herstellen. Zo komt het dat ‘t Merkske tot één van de weinige beken met de Europese “Natuurlijke status” behoort in Nederland en Vlaanderen. Het vertegenwoordigt als het ware een gedeeld natuurlijk ‘grenswaterkapitaal’, dat speciale aandacht verdient van Vlaamse en Nederlandse waterbeheerders

en andere belanghebbenden. In het Vlaamse waterbeleid is het Merkske specifiek aangeduid als speerpuntgebied en heeft hierdoor een hoge prioriteit.

Door deze natuurlijke status komen er vanuit de Europese kaderrichtlijn water verplichtingen mee voor waterkwaliteit doelstellingen. Om inzichtelijk te krijgen hoe het Merkske op dit moment vanuit KRW oogpunt ervoor staat, hebben het bekkensecretariaat Maas, de Vlaamse Milieumaatschappij en waterschap Brabantse Delta in 2016 een doorlichting uitgevoerd van het Merkske. De analyses van beide organisaties zijn samengevoegd in het document *“Het Merkske, natuurlijk grenswaterkapitaal. Vlaams-Nederlands synthesesdocument met gezamenlijke conclusies en aanbevelingen voor het Merkske”*.

Gezien de grensvormende ligging van het Merkske, is goede samenwerking tussen de Vlaamse en Nederlandse waterbeheerders vanuit effectiviteit en efficiëntie noodzakelijk. Vandaar willen we gezamenlijk de vervolgstap nemen om dichterbij de KRW doelstelling te komen, namelijk het nemen van maatregelen ter verbetering van de KRW toestand van het Merkske.

Hierbij hechten beide overheden veel belang aan een gebiedsgerichte en integrale aanpak, waardoor het komen tot maatregelen in dialoog met gebiedspartners zal gebeuren, ook kijkend naar andere wateropgaves in het stroomgebied. De huidige plannen bevatten een aantal generieke maar ook gebiedsspecifieke acties voor het stroomgebied van Merkske. Het is de betrachting van het integraal waterproject Merkske om deze acties mee te nemen met het doel op verdere afstemming en concrete uitvoering op korte termijn. Echter, de geformuleerde acties hebben, binnen de uitgestippelde visie, vaak nood aan verdere concretisering en aanvullingen in functie van specifieke kansen en knelpunten.

Naast de doelstellingen vanuit het waterbeleid zijn er binnen het afstroomgebied van het Merkske opgelegde doelen vanuit het landbouw- en natuurbeleid. Daarnaast biedt het gebied historische waarden en heel wat mogelijkheden voor recreatie. Die specifieke eigenschappen maken de vallei van het Merkske een uniek gebied met diverse doelstellingen, belangen én troeven. Dit vraagt een eigen aanpak en gebiedsproces, waarbij meekoppel kansen met andere domeinen gestimuleerd worden.

2.2. Doelstellingen

- 1) Uitgangspunt en overkoepelende doelstelling voor het integraal waterproject is het zo snel mogelijk halen van de doelen van de Kaderrichtlijn Water, zo mogelijk tegen 2021 en ten laatste tegen 2027 op de Merkske. Dit betekent minstens een goede score voor de fysisch-chemische waterkwaliteit en de biologische parameters. Dit wordt grotendeels nagestreefd het reduceren van de huidige drukken en bevorderen van gewenste condities ter ondersteuning van een gezonde fauna en flora voor het beektype van het Merkske. De focus zal hierbij liggen op enerzijds het reduceren van nutriënten in de waterlopen en anderzijds de structuurkwaliteit en stromingsvariatie optimaliseren.

Samenhangend hiermee:

- 2) Acties van het beslist beleid verder verfijnen en aanvullen en op korte termijn tot uitvoering brengen binnen **een integrale benadering**.

- 3) De (bijkomende) knelpunten voor het watersysteem (waterkwaliteit, kwantiteit, ...) inventariseren en binnen een integraal kader **samen naar oplossingen zoeken**.
- 4) **Win-wins** nastreven in functie van multifunctionaliteit, andere doelstellingen en initiatieven in andere domeinen(natuur- en landbouwbeleid, recreatie, landschappelijk, erfgoed...).
- 5) Bovenstaande samen nastreven met alle betrokkenen via **gebiedsgericht overleg**

2.3. Gebiedsvisie

Het tweede Vlaamse stroomgebiedbeheerplan voor de Maas (2016-2021) bevat een bekkenspecifieke visie voor het watersysteem in het Maasbekken. Deze bekkenspecifieke visie bestaat uit een algemeen gedeelte en een specifieke visie per deelgebied binnen het Maasbekken. Het afstroomgebied van de Mark, met het Merkske, vormt een apart deelgebied waarvoor een gerichte visie werd ontwikkeld in het Vlaamse stroomgebiedbeheerplan. De visietekst werd door het bekkenbestuur van het Maasbekken goedgekeurd op 19/8/2013 en opnieuw met de goedkeuring van het stroomgebiedbeheerplan door het bekkenbestuur op 17/06/2014 en door de Vlaamse regering op 18 december 2015. Hiervoor is ook input geleverd en verwerkt vanuit waterschap Brabantse Delta.

De visie voor het lokale watersysteem is opgesteld op basis van de bestaande kennis in 2013, na een uitgebreid proces door de bekkenstructuren maar kan hier eventueel beperkt aangevuld worden op basis van nieuwe elementen verworven bij de opstart van het Integraal Waterproject Merkske. De bedoeling van deze visie voor het watersysteem is om een kader te vormen voor het formuleren van nieuwe acties binnen het gebiedsproces en vormt dus mee één van de basisstenen voor het integraal waterproject Merkske.

Bekkenspecifieke visie Maasbekken SGBP 2016-2021 (ingekorte versie)

Algemeen inleidend Maasbekken: Het watersysteem heeft vele functies en levert een gamma aan diensten, maar tevens staat het onder grote druk. In de toekomst zal de druk op het watersysteem toenemen door enerzijds een veranderend klimaat met meer droogte en grote piekafvoeren én anderzijds door een sterke bevolkingstoename. Het watersysteem binnen het Maasbekken dient bijgevolg te evolueren naar een flexibel systeem dat voldoende weerstand en veerkracht kan bieden tegen een veranderend klimaat en tevens een toenemende bevolkingsdruk. Volgens de waterbeleidsnota is een centraal principe hierin de draagkracht van het watersysteem. Enerzijds dienen gebruikersfuncties hier op afgesteld te worden en anderzijds moeten we deze draagkracht vergroten. Het herstellen van de verbinding tussen een waterloop en haar vallei is hierbij van groot belang. Door de beperkte beschikbaarheid van ruimte en water zal ook multifunctionaliteit een grotere rol moeten spelen om te voldoen aan de eisen van een gezond watersysteem én om alle functies en diensten te kunnen waarborgen. Hierdoor moeten duurzame oplossingen gezocht worden voor de huidige en toekomstige problemen, ie. oplossingen die sociaal, economisch en ecologisch aanvaardbaar zijn. Een integrale aanpak over sectoren, grenzen en bevoegdheden is hiervoor cruciaal. Het is evenzeer belangrijk om in te zetten op bewustwording van kansen en knelpunten, op een sensibilisering naar alle lagen van de bevolking, alsook het plaatsen van het integraal waterbeleid op de politieke agenda binnen alle schaalniveaus in Vlaanderen.

MARK & MERKSKE (= SPEERPUNTBEBIED MERKSKE, AANDACHTSGEBIED MARK)

Deze cluster omvat het afstroomgebied van de Mark in Vlaanderen. Hierin is het afstroomgebied van het Vlaamse oppervlaktewaterlichaam Merkske inbegrepen. Enkel het Merkske is aangeduid als speerpuntgebied; op basis van de waterkwaliteit en de waterloopstructuur zijn de potenties hier groot.

Binnen deze cluster (afstroomgebied van de Mark) worden de laagste nutriëntenconcentraties teruggevonden in het Merkske, toch is de waterkwaliteit er nog ontoereikend door te hoge waarden voor totale fosfor en het chemisch zuurstofverbruik. Verder terugdringen van de diffuse verontreiniging is hierbij cruciaal. Dit werd o.a. reeds aangevangen met ruilverkaveling Zondereigen waarbij intensieve landbouwgrond uit de vallei werd geruild. Verder dienen nog inspanningen te gebeuren om de vuilvracht van de penitentiaire instelling van Wortel-kolonie van de Staakheuvelse Loop te nemen. Als streefdoel wordt voor de vallei van het Merkske een natuurlijk beekdallandschap vooropgesteld, met de nodige natuurontwikkeling en mogelijkheid tot overstromingen. Een natuurlijk oppervlakte- en grondwaterpeil met voldoende kwel is cruciaal voor het herstel van dit natuurlijk beekdallandschap. Voor het Merkske dient ook na uitvoering van ruilverkaveling Zondereigen verder gestreefd worden naar een natuurlijke dynamiek van het peilregime door o.a. verdere verruwing van de beekbedding, verhoogd waterpeil nastreven, aanleg van retentiemoerassen aan de randen van het beekdal om drainage van hoger liggende landbouwgronden te garanderen. Cruciaal is dat het landgebruik op beide oevers en beide landen, hiervoor goed op elkaar wordt afgestemd. Hetzelfde geldt voor een uniform ecologisch beheer over de hele lengte van het Merkske. Er zijn geen vismigratieknelpunten meer op het Merkske en de potentie naar vishabitat is hier groot, indien de connectiviteit in de Mark verzekerd wordt.

Voor wat betreft de Mark: Verbetering van de structuurkwaliteit is vooral nodig op de Mark afwaarts de monding van het Merkske. Doordat het actuele landschap er hoofdzakelijk gevormd wordt door intensieve landbouw, lijkt het niet aangewezen het oorspronkelijke meanderende karakter en grondwaterpeil volledig te herstellen. Het volledige herstel zou immers impliceren dat veel valleigebied voor landbouw ongeschikt wordt door versnippering en verhoogde grondwatertafel. Wel dient de ecologische infrastructuur in de vallei te verbeteren: een stroomsnelheid aangepast aan de natuurhistorische situatie, namelijk meer variatie in stroomsnelheid en mogelijkheden tot overstromingen. Concreet betekent dit voor de Mark dat in eerste instantie aandacht dient besteed te worden aan de structuurverbetering binnen de actuele –en te brede- waterloop. Ook moet er voldoende aandacht uitgaan naar de interactie met haar omgeving. In eerste instantie houdt dit een goede ecologische verbinding in met de zijlopen. Door het heraansluiten van meanders, het opnieuw uitgraven van meanders, het verondiepen en versmallen van de waterloop of door een kunstmatige meandering krijgt de Mark een deel van zijn vroegere dynamiek terug. Hierdoor kan op korte termijn een meandering binnen de bestaande ‘dijken’ gecreëerd worden met de daarbij gepaard gaande afzettingen- en erosieprocessen. Het waterpeil blijft hetzelfde maar de stroomsnelheid bij laag debiet verhoogt. Bij piekdebet kunnen overstromingen beperkt worden door bovenstroomse berging.

Gezien de kansen voor de visfauna in dit stroomgebied worden Mark en zijlopen geprioriteerd in de Noorderkempen voor het saneren van vismigratieknelpunten. Het strekt tot aanbeveling dat ook in Nederland de laatste vismigratieknelpunten worden opgelost.

Een positieve factor in het stroomgebied van de Mark is de alom aanwezige kwel. Deze verdunt niet enkel het vervuilde oppervlaktewater, maar verhoogt ook het zelfreinigend vermogen van de water-

loop (oa. Merkske). Gezien de positieve invloed van het kwelsysteem zijn alle factoren die dit systeem bedreigen een knelpunt, zoals afname infiltratie door drainage en verharding,.... Maatregelen die leiden tot verhoogde kweldruk dienen dus geprioriteerd te worden: brongericht water vasthouden, infiltratievoorzieningen, waterwinningen in evenwicht,... Een natuurlijk oppervlakte- en grondwaterpeil met voldoende kwel is cruciaal voor het herstel van het natuurlijk beekdallandschap van het Merkske en bovenlopen van de Mark. Omwille van het habitatrictlijngebied BE2100020 (Heesbossen, Vallei van Marke en Merkske en Ring-ven met valleigronden langs de Heerlese loop) is de Mark aangeduid voor de volgende strengere milieudoelstelling in het stroomgebiedbeheerplan 2016-2021: D1: natuurlijk peilregime, D2: hydromorfologie, D3: sediment; D5: vismigratie.

Er zijn weinig kritieke overstromingen in de Vlaamse Markvallei, maar in Nederland wordt het probleem groter met bedreiging van verschillende woongebieden, waaronder Breda. Een combinatie van effectgerichte (aanleg van overstromingszones, meanders) en brongerichte inspanningen (verhoogde infiltratie en water vasthouden) zijn nodig om de piekafvoeren te reduceren. De brongerichte aanpak is bovendien relevant voor duurzaam watergebruik in de landbouwsector, een reductie van inspoeling van nutriënten en pesticiden en een aanvulling van de grondwatertafel hetgeen voordelig is voor kweldruk en sluitend voorraadbeheer.

2.4. Plan van Aanpak

Praktisch wordt voorgesteld om met de stake-holders in het gebied te werken via een gebiedsproces onder de noemer **integraal waterproject Merkske**. Het doel hiervan is om via een gebiedsgericht en gedragen actieprogramma te komen tot effectieve oplossingen op het terrein. Het integraal waterproject Merkske wordt opgestart in oktober 2017. Hier zijn verschillende stappen te onderscheiden, waarbij de eerste drie vergaderingen best snel op elkaar volgen.

1. Eerste bijeenkomst (12/10/2017): Kennismaking en verdere inventarisatie van relevante knelpunten en opportuniteiten. Voorstelling van de gemeenschappelijke analyse van het watersysteem aan de gebiedspartners en aanvullen met lokale en gebiedsgerichte informatie: wie is betrokken in het gebied, welke (lokale) knelpunten, onderzoeksvragen, kansen en lopende acties spelen er? De gemaakte analyses kunnen op basis van deze lokale input verder aangevuld en uitgebreid worden. Verder kan het ontwerp van doelstellingennota voorgelegd worden: wat willen we in het gebied bereiken voor het watersysteem en hoe kunnen win-win situaties gecreëerd worden voor andere initiatieven? De doelstellingennota en de analyse worden op basis van opmerkingen aangepast.
2. Tweede bijeenkomst (-7 /12/2017): focust op inventarisatie van acties en actieve participatie. Binnen een workshop worden door de projectgroep acties geformuleerd in functie van de knelpunten en opportuniteiten in het gebied. Centrale vragen zijn hier: 'wat kan uw organisatie op korte/lange termijn doen' en 'welke suggestie heeft u naar anderen'?
3. Derde bijeenkomst (begin 2018) : Afkloppen van de acties en het concreet samenstellen van een actielijst. Dit vraagt een engagement van de projectpartners om tot uitvoering over te gaan. De actielijst geeft voor iedere actie de initiatiefnemer(s) en betrokkenen weer, met een inschatting van timing voor uitvoering. Afhankelijk van de actielijst kunnen de acties verder in werkvelden geclusterd worden met aanduiding van een duidelijke trekker of gangmaker per werkveld. Het is niet de bedoeling om een brede vergaderstructuur op te zetten, wel om voortgang op te volgen en een platform voor de projectgroep te hebben. Overleg dient pragmatisch ingevuld te worden per actie/werkveld.
4. Uitvoering en opvolging. De verschillende actoren nemen de nodige initiatieven voor uitvoering van de actie, dit gelet op de vooropgestelde timing. De actie-eigenaren signaleren tijdig de knelpunten en zoeken afstemming met andere acties waar nodig/mogelijk. Het streefdoel is het

realiseren van een aanzienlijk aantal acties op korte termijn teneinde de (biologische) waterkwaliteit te verbeteren.

Het bekkensecretariaat en het waterschap roepen de projectgroep (half)jaarlijks samen om de voortgang van de acties te bespreken. Het bekkensecretariaat verzorgt enerzijds een rapportering en terugkoppeling naar alle partners binnen het project en anderzijds naar de bekkenstructuren in Vlaanderen.

2.5. Projectpartners

De projectgroep met stake-holders in het gebied zijn:

- Bekkensecretariaat Maasbekken (trekker van het IWP Merkske)
- Waterbeheerders:
 - o Waterschap Brabantse Delta (trekker van het IWP Merkske)
 - o Provincie Antwerpen
 - o Watering Beneden Mark
 - o Watering De Oostelijke Mark
- Gemeenten
 - o Baarle Nassau
 - o Hoogstraten
 - o Merksplas
 - o Baarle Hertog
 - o Ravels
 - o Turnhout
- overige administraties
 - o Agentschap voor Natuur en Bos
 - o Vlaamse Landmaatschappij
 - o Departement voor Landbouw en Visserij
 - o Staatsbosbeheer
- Middenveld
 - o Boerenbond
 - o Coördinatiecentrum Voorlichting en begeleiding duurzame Bemesting (CVBB)
 - o ZLTO
 - o Natuurpunt
 - o STIKA
 - o Natuurvereniging Mark en Leij
 - o Vereniging Markdal
 - o Kempens Landschap
- rioolbeheerders
 - o Pidpa / HidroSan

- Aquafin nv

2.6. Concreet actieprogramma

Om de KRW doelen te bereiken wordt ingespeeld op het reduceren van de huidige drukken (menselijke invloed) en bevorderen van gewenste condities ter ondersteuning van een gezonde fauna en flora voor het beektype van het Merkske. Er wordt gestreefd naar specifieke abiotische normen en drempelwaarden. De analyse van het beekstelsel is hierin een leidraad. Door het nemen van acties wordt dus in de richting van de doelen van de KRW gewerkt.

Acties → Drukken → Abiotiek → Ecologische interactie → Biologische kwaliteit → KwaliteitsIndex (KRW)

Door de complexiteit van ecosystemen met talrijke interacties tussen soorten en hun biotische en abiotische omgeving is het momenteel niet mogelijk om een inschatting te maken naar de effecten van acties en op de doelafstand tot de biologische normen.

Omwille van die reden en om te kunnen inspelen op veranderende situaties en voortschrijdend inzicht wordt het actieprogramma als een dynamisch document beschouwd.

Het integraal waterproject loopt minstens tot het einde van de huidige planperiode van het stroomgebiedbeheerplan 2016-2021. Op dat moment wordt het proces geëvalueerd.

Het actieprogramma van het integraal waterproject moet bestaan uit concrete acties die uitvoerbaar zijn op korte termijn (2018-2019), middellange termijn (2020-2021) en lange termijn na 2022. De acties worden mogelijks geclusterd per werkveld, waarbij dan een duidelijke trekker per werkveld wordt voorzien. Werkvelden kunnen thematisch en/of gebiedsgericht zijn. Het actieprogramma wordt na het derde overleg opgenomen in een apart document.